

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1968.1.03>

E. LAUL

VEEBRUARIREVOLUTSIOONI HISTORIOGRAAFIAST EESTIS

Kuigi nõukogude ajaloolased on alati pööranud suurt tähelepanu revolutsioonide ajaloole ja ka kodanlik ajalooteadus ei eita tsarismi kukutamise ajaloolist tähtsust, kuigi ta seda erinevalt tõlgitseb, ei ole Veebruarirevolutsiooni ajalugu siiski eriti uuritud. Uurimusi Veebruarirevolutsiooni historiograafiast ei ole nõukogude ajalooteadus faktiliselt andnud, nagu I. Puškarjova õigusega märgib.¹ Ka Eestis on uurimistöö olukord selles osas üldjoontes analoogiline.

50 aasta jooksul tekkinud historiograafiline pärand Veebruarirevolutsiooni ajaloost Eestis ei ole kuigi ulatuslik ja on võrdlemisi laialti pillatud. Seni on jäänud selles küsimuses avaldatud kontseptsioonid ja seisukohad välja selgitamata, võrdlemata ja analüüsimate. Ka pole siiani püütud kindlaks määrata Veebruarirevolutsiooni Eestis käsitleva kirjanduse kohta ajaloo kui teaduse üldises arenemises ja süsteemis.

Käesolevaga tahetakse anda kokkuvõttev ülevaade selleteemalisest ajalookirjandusest ja uurimise praegusest tasemest. Ajalooline läbilõige kõnesolevast teemast, samuti vastandlike kontseptsioonide võrdlev kõrvutamine peaks olema huvipakkuv, kuna ta haarab niisuguse laialdase küsimuste ringi, nagu seda on revolutsiooni eeldused, põhjused ja olemus, põhilised sündmused, klasside ja parteide tegevus ning paljud teised küsimused. Pealegi on saabunud aeg, kus tasub püüda teha mõningaid kokkuvõtteid ja järeldusi poolsada aastat kestnud uurimistööst, ära märkida saavutusi ja vähem uuritud küsimusi ning probleeme.

*

Kasutades töörahva hulkade poolt Veebruarirevolutsiooniga kättevõideldud kodanlik-demokraatlikke vabadusi, ruttas eesti kodanlus kindlustama endale soodsat olukorda ja saavutas nn. omavalitsuse taotlemisel ka teatud edu.

Omavalitsuse saavutamise mõte, mille eesti kodanlus kohaliku vene kodanluse ja Ajutise Valitsuse esindajate toetusel pärast Veebruarirevolutsiooni 1917. aasta märtsis kiiresti realiseeris, ei kerkinud üles ootamatult. Organisatsiooniliselt olid seda kahe kodanlik-demokraatliku revolutsiooni vahel ette valmistanud eesti kodanluse organiseerimine mitmesugustesse seltsidesse ja ühingutesse, tema esimese poliitilise partei, nn. Eduerakonna asutamine, koondumine mitme suurema poliitilise päevalehe ümber ja mitmed muud tegurid. Omavalitsuse (mida mõnikord nimetati ka semstvoks) mõte idanes küllalt konkreetsel kujul juba enne Esimest maailmasõda², pärinedes rahvusliku liikumise aegadest, mõõdnud sajandi 60.—80-ndatest aastatest. Sõjaajal tugunesid eesti kodanluse majanduslikud positsioonid. Samal ajal tekkis tsaarivalitsuse ringkondades teatud usaldamatus balti sakslaste vastu ja balti mõisnikkond hakkas ise tegelema maa

¹ И. М. Пушкарева, *Историография Февральской революции в России*. «Вопросы истории», 1967, № 2, lk. 3.

² R. Eliaser, *Meie omavalitsuse poliitika põhjused*. «Vaba Sõna» 1914, nr. 11/12, lk. 312—316; *Ajalooline veksell*. (Baltimaad ja semstvo küsimus.) «Päevaleht» 7. jaan. 1914.

omavalitsuse uuendamise, s. o. vastavate uuendusprojektide koostamise ja arutamise. Selles olukorras arenes nn. omavalitsuse idee veelgi edasi ning tõusis kodanlikus ajakirjanduses korduvalt päevakorrale.³

Hinnangud ja vaated Veebruarirevolutsiooni, samuti tema ajalooliste tagajärgede kohta hakkasid kujunema juba otse revolutsiooniliste sündmuste ajal või vahetult selle järel, teiste sõnadega: oma ajastu rüpes. Nad tulid ilmsiks klasside ja parteide vahelises võitluses ning avaldati kaasaegse ajakirjanduse veergudel.

Lähemalt seda küsimust uurimata on Veebruarirevolutsiooni hindamisel võimalik piiritleda vähemalt kahelt positsioonilt lähtuvaid seisukohti.

Kodanlus ülistas Veebruarirevolutsiooni tulemusena saavutatud kodanlikke vabadusi. Ta pidas seda «vereta ja päikesepaisteliseks revolutsiooniks», mis löi tingimused, kus avanes võimalus kodanliku «iseseisvuse ja rippumatuse teostamisele asuda».⁴ Kodanluse juhid hakkasid nüüd eriti rõhutama klassivõitluse lubamatust ja kutsusid rahvast rahu-likult ootama reforme ülevenemaalisel Asutavalt Kogult, sõda aga jätkama «võidurikka lõpuni». Seda tegid peaaegu täiesti üksmeelselt Tallinna ajalehed «Päevaleht» ja «Tallinna Teataja», kusjuures eeskätt Lõuna-Eesti kodanluse tribüüniks olev «Postimees» avaldas mõnesuguseid teisi seisukohti, leppis aga peagi teistega kokku.

Eesti väikekodanluse, menševike ja esseeride ajakirjandus looritas vastavalt nende partei olemusele oma oportunistlikud, kodanlust toetavad seisukohad revolutsiooniliste fraasidega.

Bolševike partei ja tema ajakirjandus lähtus sellest, et kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon oli lahendanud ainult ühe, tööliklassi ees seisnud kõige lähema ülesande — kukutada tsaarivalitsus. Kajastades laiade töörahva hulkade osa revolutsioonis, paljastas eesti bolševike ajakirjandus ülevenemaalise ja eesti kodanluse tegevust ning selgitas, et revolutsiooni esimeselt etapilt tuleb edasi minna järgmisele, mis peab võimu andma töörahva kätte.

Seega hakkas juba Veebruari- ja Oktoobrirevolutsiooni päevil välja kujunema ühelt poolt kodanlik ja väikekodanlik, teiselt poolt marksistlik Veebruarirevolutsiooni käsitus.

Kahe vastandliku suuna võitlus jätkus ka parteide eriväljaannete veergudel. Eesti Sotsiaaldemokraatliku Partei juht M. Martna hakkas algusest peale toetama kodanluse autonoomia nõuet ja kodanluse valgekaardiväe — eesti polkude — asutamist. Märkides, et Eesti autonoomia annab majanduslikke eeliseid rahvuslikule kodanlusele ja loob eeldused nn. rahvuslise kapitali kasvamiseks ja koondumiseks, ruttas Martna autonoomiat kõigiti üles kiitma, kuna vastasel juhul läheks «lisaväärtus maalt ära — võersile».⁵ Eesti polkude loomise küsimuses tuli M. Martna lõppjäreldusele, et «sõjaväelaste rahvuslises organisatsioon ei ole mitte niisugune küsimine, millele sotsiaaldemokratia vastu peaks astuma».⁶

Rõhutades majanduslikku mahajäämist, eitas Martna sotsialismi võidu võimalikkust nii Venemaal kui ka Eestis. Ta tunnistas kodanliku «iseseisvuse mõõdapääsemataks» ja Eesti proletariaadi «huvidele ja püüetele» vastavaks.⁷ Sotsiaalrektor Martna põhjendas seda samade argumentidega nagu kodanluski, kes kinnitas, et iseseisvuse «soov elas tumeda tungina rahva hinge põhjas nagu ärapeidetud varandus, mis esimesel võimalusel

³ E. L[a a m a n], Omavalitsuse küsimus Eesti poliitika vooludes. «Tallinna Teataja» 23.—25. nov., 2.—3. det. 1915; «Tallinna Uudised» 18.—24. nov. 1915; J. V i l m s, Maaomavalitsuse uuenduskatsed Eestis. «Vaba Sõna» 1915, nr. 9, lk. 241—246, nr. 12, lk. 319—323; P. R u u b e l, Mõisnikkude poolt kavatsatud Eestimaa maaomavalitsuse uuenduse kohta. «Vaba Sõna» 1916, nr. 4/5, lk. 116—120.

⁴ Vt. J. S e l j a m a a, «Päikesepaisteline» revolutsioon. Isiklikud mälestused ja muljed 1917. a. veebruari-märtsi Vene revolutsioonist. Tallinn, 1924, lk. 6 ja 55.

⁵ Vt. näit. M. M a r t n a, Eestimaa autonoomia ja sotsiaaldemokratia. Sotsiaaldemokraatlik kõned ja kirjad. 1917, nr. 1, lk. 28.

⁶ M. M a r t n a, Eesti polgud ja sotsiaaldemokratia. Sotsiaaldemokraatlik kõned ja kirjad. 1917, nr. 3, lk. 37.

⁷ M. M a r t n a, Revolutsioon, Eesti iseseisvus ja tööliste klass. Tallinn, 1920, lk. 11.

teokssaamist ootas, ehk nagu valmis valang [s.t. valu — E. L.], mis ainult vormi purukslöömist ootas, et oma olemises avalikuks saada».⁸

Kodusõja ja kodanliku riigi algaastail, kui eesti kodanlik historiograafia hakkas rohkem välja kujunema, formeerus järk-järgult ka kodanluse Veebruarirevolutsiooni käsitlus.

Nagu kõigi maade, nii moonutab ka eesti kodanlik historiograafia bolševike partei ja rahvahulkade osa teises kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis, kujutades seda kõverpeeglis: «märtsikuu virr-varri» olevat sünnitanud töörahva revolutsiooniline võitlus.⁹

Eesti kodanliku historiograafia alussambaks on tees, mille kohaselt Veebruarirevolutsioon Venemaal olevat olnud olulisemaks teetähiseks Eesti kodanliku riigi rajamisel ja nn. iseseisvuse kättevõitmisel.¹⁰ I. Poska nimetamist 5. märtsil 1917 Ajutise Valitsuse komissariks Eestis või kodanliku historiograafia terminoloogia järgi «Vene valitsuse kõige kõrgemaks esitajaks eestlaste maal»¹¹ taheti lugeda kodanliku iseseisvuse alguseks. Hiljem «täpsustati» seda seisukohta järk-järgult, kuid Ajutise Valitsuse kubermangukomissari määramist loeti endiselt suureks tähiseks kodanliku riikluse rajamise teel.

Eitades rahvahulkade loovat osa Veebruarirevolutsioonis, on kodanliku historiograafia tähelepanu keskuses kodanluse liidrite ja nende poolt organiseeritud üritused Eestile nn. omavalitsuse, föderatsiooni ja «iseseisvuse» taotlemisel. Selline teravikuga alaspidi ja idealistlikule alusmüürile rajatud püramiid pidi endast kujutama eesti rahva sajadepikkuste unistuste täitumist. Laimati ka töörahva ja soldatite saadikute nõukogusid Eestis. Kodanluse sulemehed tulid välja väitega, nagu oleks Tallinna «nõukogu võhivõõrastest Vene soldatitest ja [Peeter Suure nimelise mere- — E. L.] kindluse töolistest koos seisnud», kelle hulgas olevat olnud «tšinovnikud.... pea ainukesed kohalike olude tundjad ja nõuandjad».¹² Seesama eesti kodanluse teenekamaid ideolooge ja poliitikaane Eduard Laaman väitis teisel, et Tallinna Nõukogu olevat oma algusest kuni lõpuni olnud oluliselt Vene asutus, Tallinna merekindluse, tema Vene sõjaväeliste ja sõjatöölaliste hulkade esindus.¹³

Laimates VSDT(b)P Eesti organisatsiooni juhte J. Anvelt, V. Kingisseppa ja H. Pöögelmanni, tuli E. Laaman välja isegi väitega, et bolševikel ei olevat olnud «mingit läbimõeldud ühiskondlikku uueksloomise kava» ega selgust «oma teooria kohta».¹⁴

Otsides ajaloolisi õigustusi kodanlikule «iseseisvusele», konstrueeris kodanlik historiograafia omapärase skeemi. Selle kohaselt käsitlesid kodanlikud autorid eesti rahva kõige vanemat ajalugu kuni sakslaste ja skandinaavlaste feodaalse agressioonini XIII sajandi algul kui muistset iseseisvuse aega. Rahvuslik liikumine XIX sajandi teisel poolel, nn. rahvuslik ärkamine, olevat loonud pinna võitluseks iseseisvuse eest. 1905.—1907. aasta revolutsioon aga olevat sillutanud teed kodanlikule vabariigile. Seesuguse skeemi kohaselt olevat Eesti kodanlik riik tekkinud seaduspärase protsessina, 700 aastat tagasi kaotatud iseseisvuse taassünni tagajärjel.

Küllap tundusid niisugused püramiidid ja skeemid mõnelgi puhul kodanlikele autoritele enestelegi nõrkade ja kõikuvatena, sest neile ebateaduslikele konstruktsioonidele on otsitud ka teisi tugesid. Üheks selliseks toeks oli ebateaduslik idealistlik ajaloo ürgjõu (algjõu) kontseptsioon. Kodanliku Eesti kindralstaabi kapten O. Jalajas näiteks pidas oma raamatus «Lühike ülevaade Eesti iseseisvuse tekkimisest ja arengust» kaas-

⁸ Sealsamas, lk. 12.

⁹ A. Tamman, Eesti iseseisvuse teel I. Vene revolutsioonist Eesti vabadosjani. Ülevaade 1917. ja 1918. a. sündmustest Eestis. Tallinn, 1923, lk. 11.

¹⁰ Vt. näit. sealsamas, lk. 12.

¹¹ Vt. näit. sealsamas.

¹² E. Laaman, Eesti lahkumine Vene riigist 1917—1920. Tallinn, 1920, lk. 12.

¹³ Sealsamas, lk. 15.

¹⁴ Sealsamas, lk. 19.

aja ajaloo liikumapanevaks jõuks (ajaloo ürgjõuks) rahvuslikku printsiipi.¹⁵ See printsiip oleval saanud määravaks eesti rahva ajaloo tsarismi kukutamise alates, millal kodanlus alustas võitlust algul «väga piiratud omavalitsuse» eest, hiljem revolutsiooni süvenedes aga «iseseisvuse» eest. Eitades materialistlikku ajalookäsitust, kirjutab O. Jalajas: «Ajaloos valitseb teatud ajajärgul üks domineeriv algjõud, mis juhib riikide ja rahvaste saatust. Praeguse ajaloo algjõuks on rahvuslik printsiip. Majandusel on vaid teise järgu tähtsus.»¹⁶ Sellest ammugi oma aja ära elanud olematust ajaloo algjõust olevatki Esimese maailmasõja tingimustes välja kasvanud võitlus Eesti omavalitsuse ja «iseseisvuse» eest. Föderatsioonist kui vahelülis teel «iseseisvusele» O. Jalajas ei kõnele. Ühtlasi olgu märgitud, et esimesena vististi tuli «rahvusliku alg-tendentsi» võidulepääsemise põhjendustega välja E. Laaman, hiljem aga on «rahvuslikku printsiipi» kui «kaasaja ajaloolise ürgjõu» «ajaloolist võidukäiku» püüdnud näidata J. Maide.¹⁷

Eesti kodanluse ametlik kontseptsioon kodanliku iseseisvuse ja omariikluse tekkimisest arendati kõige detailsemalt välja 1938. aastal seoses kodanliku vabariigi 20. aastapäevaks korraldatud näitusega «Eesti iseseisvuse sünd». Selle näitusega, mille auptarooniks oli «riigihoidja» Päts ja näituse aukomitee esimeheks sõjavägede ülemjuhataja kindral Laidoner, taheti näidata, kuidas «Eesti enesemääramise mõte Vene 1917. aasta revolutsiooni keerises arenes autonoomia ja föderatsiooni nõudmise kaudu riikliku iseseisvuseni».¹⁸ Ekspositsioonis, nagu ka paljudes käsitlustes, kujutatakse kodanluse poolt algatatud autonoomia nõudmist, mille tõelise klassisisu paljastasid bolševikud, üldrahvaliku demokraatliku nõudmisena. Näituse väljapanekutes «kajastati» kodanlike seltside jt. kodanluse esindusasutuste tegevust arglikust omavalitsuse nõudmisest kuni föderatsiooni nõudmiseni 1917. aasta juulis ja sealt edasi nn. omariikluse argliku ideeni augustis ning Maanõukogu (mille töörahvas laiali ajas) ainsaks kõrgemaks võimukandjaks kuulutamiseni novembris. Ajaloodokumentide tendentsliku eksponeerimisega, eelkõige aga saatetekstides laimati bolševike parteid ja heideti varju eesti ning vene töörahva sõprusele ja ühisele revolutsioonilisele võitlusele.

Kodanluse diktatuuri algaastail hakati algkoolides ajalugu õpetama eriainena ja anti välja mitmed alg- ja keskkoolide ajalooõpikud (J. L. Jürgens, J. Sitska), kus üldajaloo (koos Venemaa ajaloo) lõpulehekülgedel või koos Vene ajaloo käsitleti ka Eesti ajalugu.

Spetsiaalse Eesti ajaloo õpiku rahvakoolidele koostas 1919. aastal M. Kampman (Kampmaa), eesti kirjanduse õpikute autor ja pedagoog. Gümnaasiumide ja teiste keskkoolitüüpide jaoks koostasid eesti ajaloo õpikud J. Adamson, A. Mölder, E. Asson jt. Kodanliku diktatuuri lõpuaastail kasutati algkoolides eesti ajaloo õpetamisel J. Parijõe ja T. Algma kirjutatud õpikut «Möödunud ajad jutustavad».

Aja jooksul muutusid Veebruarirevolutsiooniga seoses oleva kodanluse lemmikteema «iseseisvuse» sünni käsitlused õpikutes üha pikemaks ja «põhjalikumaks», korrates konspektiivselt kõiki kodanliku historiograafia põhiseisukohti. Erinevus oli ainult selles, kas ühe või teise õpiku autor vaikis rahvahulkade osast revolutsioonis või tembeldas Veebruarirevolutsiooni teostanud rahvahulki rüüstajateks ja põletajateks, oli oma Nõukogude-vastase hoiaku ja bolševike partei laimamisega tagasihoidlikum või andis oma antipaatiat väljendamiseks sõnadele vaba voli.

Eesti emigrantlikus historiograafias¹⁹ püsivad Veebruarirevolutsiooniga seoses ole-

¹⁵ O. Jalajas, Lühike ülevaade Eesti iseseisvuse tekkimisest ja arengust. Tallinn, 1928, lk. 7–8 ja 20.

¹⁶ Sealsamas, lk. 14.

¹⁷ Vt. E. Laaman, Eesti Vabadussõja poliitiline ajalugu. Ette loetud kaitseväge kultuur-selgitustöö kursustel 1925. a. Tallinn, 1929, lk. 4; J. Maide, Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918–1920. (Tallinn), 1928, lk. 7.

¹⁸ Vt. Eesti iseseisvuse sünd. Dokumente ja ülevõtteid 1917–1921. Riigi Keskarhiivi, Riigiarhiivi ja Sõjaarhiivi korraldatud näituse juht. Tallinn, 1938, Sissejuhatuses, lk. 5.

¹⁹ M. Ojamaa, A. ja T. Varmas [E. Laid ja E. Suurväl], Eesti ajalugu. Stockholm, 1946. 438 lk. + kleebised; J. Parijõgi, T. Algma, J. Koit, Eesti ajalugu noorsoole. Vadstena, 1954. 388 lk.

vad küsimused endiselt aktuaalseina, kuigi nende huvi neiski küsimustes ei ole teaduslik, vaid ajendatud poliitilistest motiividest. Sõjaeelsed kodanlikud kontseptsioonid ja ajaloosündmuste esitamise Nõukogude-vastane maneer on neil jäänud traditsiooniliselt au sisse ja käibe.

Esile tõstes Esimest maailmasõda kui mõjuvat tegurit, mis viis Veebruarirevolutsioonini, eitab eesti kodanlik historiograafia, sealhulgas ka emigrantlik ajalookirjandus, revolutsiooni objektiivset paratamatust ja ajaloolisi eeldusi, millele nõukogude teadus pöörab suurt tähelepanu.

*

20.—30-ndail aastail, kui Eestis oli võim natsionalistliku kodanluse käes, leidsid eesti kommunistid varjupaiga Nõukogude Liidus. Eesti revolutsionääride, marksistide-leeninlaste H. Pöögelmanni, J. Anveldi jt. juhtimisel arenes siin revolutsioonilise liikumise ajaloo, sealhulgas ka Veebruarirevolutsiooni ajaloo uurimine teaduslikul alusel.

Nagu vene nõukogude, nii ilmusid ka eesti nõukogude historiograafias esimesed tuumakamad tööd Veebruarirevolutsiooni kohta juba 20-ndate aastate lõpul. Seoses Veebruari- ja Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeva ettevalmistamisega hakkas EKP Keskkomitee ajaloo komisjon senisest intensiivsemalt tegelema vastavate allikate ja mälestuste kogumise ja uurimisega. Osalt isiklike mälestuste, osalt dokumentide alusel avaldas revolutsioonist aktiivselt osavõtnud I. Rabtšinski kirjutise «Märtsirevolutsioon Eestis»,²⁰ milles peatutakse tsarismi üldkriisi kajastavatel nähtustel ja kirjeldatakse revolutsioonilise situatsiooni kujunemist Tallinnas. Autor annab detailse ülevaate tsaarivõimu kukutamisest ning Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu, samuti Tallinna Miilitsakomitee loomisest Veebruarirevolutsiooni päevil.

EKP Keskkomitee ajaloo komisjonile kirjalikult esitatud ja komisjoni töökoosolekutel ülesmääritud mälestuste, osalt ka dokumentide alusel avaldas H. Pöögelmann artikli «Veebruarirevolutsioon Tallinnas».²¹ See oli õieti esimene uurimuslikku laadi käsitlus Veebruarirevolutsioonist. Kuigi ka siin vaadeldakse Veebruarirevolutsiooni sündmusi vaid ühes revolutsioonilise liikumise keskuses, oli tal lokaalsusest hoolimata tunduvalt ulatuslikum kõlapind, sest ajaloolise pöörde suuna Eestis määras Tallinn kui Eesti revolutsioonilise liikumise tähtsaim keskus. Artikli algul kõneleb autor töö allikalisest baasist ja märgib, et «kirjeldus mitte ühtlaselt sündmusi ei saa valgustada», sest eriti oli jäänud vajaka materjalidest VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni tegevuse kohta. Kuid ajendatuna lootusest, et ta artikkel võiks õhutada revolutsioonist osavõtnuid uute materjalide kogumisele, avaldab ta selle. H. Pöögelmann märgib, et «Veebruarirevolutsioon ei tulnud Tallinnale, vähemalt ta klassiteadlikule tööliste osale, mitte ootamatult. Tsaarivõimu lagunemise tundemärgid olid sedavõrd silmapaistvad, et nad igale vähegi järelemõttele, vähegi ühiskondlikest nähtustest arusaajale möödapäasematut katastroofi kuulutasid.»²² Ta juhib tähelepanu sõja tagajärjel toimunud elukalliduse tõusule, sõjavägede demoraliseerumisele, ärevust tekitavaile rindeteadetele ja üldse ärevuse suuremisele ning esitab fakte eesti tööliste sidemete kohta Petrogradi töölistega, samuti VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni tegevuse kohta, s. o. kajastab paljusid nähtusi ja fakte, mida esitab oma kirjutises I. Rabtšinskigi. H. Pöögelmann näitab oma kõnesolevas artiklis, kuidas veebruari lõpuks 1917 läks olukord «tunduvalt palavamaks». «Üldiselt oodati valitsuses sügavaid muudatusi, igatseti vabamat riigikorda,

²⁰ «Klassivõitlus» 1927, nr. 81, vg. 10—15. 1948. aastal tegi autor mõningaid täiendusi, mida arvestati kõnesoleva kirjutise avaldamisel ajakirjas «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised — Ühiskonnateaduste Seeria» 1956, nr. 3, kus see ilmus viimati märgitud pealkirja all koos ajakirjas «Klassivõitlus» (nr. 11) 1919. aastal avaldatud kirjutisega «Oktoobripäevad Eestis». Mõlemad kirjutised avaldati uuesti sama pealkirja all raamatus «Nõukogude võimu eest» (Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist Eestis aktiivselt osavõtnute mälestuste kogu. Tallinn, 1957), lk. 139—161.

²¹ H. Pöögelmann, Veebruarirevolutsioon Tallinnas. «Proletaarne Revolutsioon Eestis» 1928, nr. 4 (5), lk. 1—10. Uuesti avaldatud kogumikus «Nõukogude võimu eest», lk. 11—27.

²² Sealsamas, lk. 11—12.

kõige selle lagunemise ja mädanemise kaotamist, mis üle maa ähvardas hinge matta. Töölised tuletasid meelde 1905. aasta võitlusi ja nende hüüdsõnu tsaarivalitsuse kukutamise ning Asutavast Kogust; eesti kodanlus ootas mõisnike eesõiguste kärpimist ja igatses nendega kohalikus maa-omavalitsuses üheõiguslikuna kõrvuti istuma pääseda.»²³ Iseloomustades balti sakslust, kelle suhtes tsaarivalitsus oli sõjaolukorras karmimaid abinõusid rakendanud, kirjutab H. Pöögelmann, et «mõisnik jäi ikkagi mõisnikuks, aadel tsaarivalitsuse tugevamaks toeks».²⁴

Edasi on artiklis pearõhk asetatud Veebruarirevolutsiooni sündmuste kirjeldamisele. Küllaltki põhjalikult kajastatakse revolutsiooni liikumapanevaid jõude, revolutsiooniliste rahvahulkade ja sõjaväelaste osa vana võimu kukutamisel ning proletariaadi hegemooniat revolutsioonis. Peatutakse ka kodanluse esimestel sammudel oma võimu ja varanduslike klasside julgeoleku kindlustamiseks. Kirjutise lõpuks esitatakse fakte VSDT(b)P Tallinna Komitee tegevuse kohta revolutsiooni päevil. Ühtlasi on H. Pöögelmann Veebruarirevolutsiooni sündmustele andnud päris tabava hinnangu. Ta leiab, et «VSDT(b) Partei Tallinna organisatsioon oli küll olemas, kuid liiga nõrk, liiga vähe ette valmistatud seesuguse suurejõulise liikumise juhtimiseks. Ta läks liikumisega kaasa ja tegi, mis ta teha suutis, et oma esindajate kaudu selle liikumise sisu ja mõtet laiematele hulkadele seletada ja mõnda sihtjoont edaspidiseks ära märkida.»²⁵

1933. aastal ilmus Leningradi ÜK(b)P Ajaloo Instituudi ajakirjas «Krasnaja Lepis» H. Pöögelmanni artikkel «1917. aasta revolutsioon Eestis»,²⁶ kus, nagu selgub, on autor käsitlenud Veebruarirevolutsiooni üle-eestilises ulatuses, kasutades selleks oma ja teiste autorite varem ilmunud materjale.

Ajakirja «Proletaarne Revolutsioon Eestis» eespool märgitud numbris andis A. Jea pikema ülevaate Veebruarirevolutsioonist ja sellele järgnenud sündmustest Tartus.²⁷ Samas käsitles anonüümseks jäänud autor (võimalik, et J. Anvelt) Veebruarirevolutsiooni Narvas.²⁸

Seega kujunes 1920-ndate aastate lõpuks, tänu esimeste eesti nõukogude autorite töödele, suhteliselt ülevaatlik pilt Veebruarirevolutsiooni sündmustest Eesti tähtsamates keskustes. Nagu enamasti kõigile selleaegsetele esimestele nõukogude ajaloolaste uurimustele, vajutas neilegi esimestele marksismi-leninismi õpetusest lähtuvatele Veebruarirevolutsiooni Eestis käsitlevatele kirjutistele oma pitseri illustratiivne-skemaatiline meetod, mis 20-ndaial aastail oli Nõukogude ajalooteaduses laialdaselt levinud.

20-ndate aastate lõpul ja 30-ndaial aastail jätkus Nõukogude Liidus eesti ajaloo marksistlik uurimine, mis seoses Stalini kultuse süvenemisega katkes 1936.—1938. aastal. Sellest tingituna jäi avaldamata ka Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 20. aastapäevaks H. Pöögelmanni sulest tõenäoliselt 1935. aastaks valminud Oktoobrirevolutsiooni käsitlev pikem uurimus, milles anti ülevaade ka Veebruarirevolutsioonist.²⁹

*

Pärast Suurt Isamaasõda rajati Eestis teaduste akadeemia ja teised teaduslikud uurimiskeskused. 1947. aastal alustasid tegevust Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut ja NLKP Keskkomitee Marksismi-Leninismi Instituudi Filiaal — EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituut. Juba 1940-ndate aastate lõpul ja 1950-ndate algul, mil need äsja loodud teaduslikud uurimiskeskused oma kaadrit alles komplekteerisid ja tema kasvatamist alustasid, töötati esmakordselt välja Eesti NSV ajaloo marksistlik periodiseering ja koostati ühekõtteline «Eesti NSV ajalugu», kuid ei suudetud veel asuda Veebruarirevolutsiooni ja paljude teiste uurimist vajavate probleemide põhjali-

²³ Sealsamas, lk. 14.

²⁴ Sealsamas, lk. 12.

²⁵ Sealsamas, lk. 25.

²⁶ Vt. H. Pöögelmanni, 1917. aasta revolutsioon Eestis. Tallinn, 1965, lk. 4—5. (E. Plotnik, Saateks.)

²⁷ Veebruarirevolutsioon ja järgnev ajajärk Tartus. Sm. A. Jea pikema kirjelduse kokkuvõte. «Proletaarne Revolutsioon Eestis» 1928, nr. 4 (5), lk. 10—20.

²⁸ Sealsamas, lk. 21—30.

²⁹ H. Pöögelmanni, 1917. aasta revolutsioon Eestis, lk. 4.

kumale läbitöötamisele. Neilgi aastail takistas EKP ja revolutsioonilise liikumise ajaloo uurimist Stalini kultuse mõjul kujunenud ebanormaalne olukord, kuna revolutsioonilise liikumise ja EKP silmapaistvamad juhid J. Anvelt, H. Pöögelmann, O. Rästas, J. Käspert, A. Jea jt. olid tembeldatud rahvavaenlasteks, trotskistideks ja isegi mälestust neist püüti ajaloo lehekülgedelt kustutada.

Eeldused Veebruarirevolutsiooni objektiivseks käsitlemiseks tekkisid alles alates NLKP XX kongressist, millele järgnenud aastad kujunesid üldse ajaloo teaduses tähelepanuväärselt viljakaiks. Kui näiteks 1952. aastal ilmunud üheköitelises «Eesti NSV ajaloo»³⁰ Esimese maailmasõja aegseid tööstuse ja põllumajanduse arenemise probleeme üldse ei käsitletud, siis pärast NLKP XX kongressi väljaantud teises trükis³¹ tehakse seda raamatu mahtu arvestades küllaltki põhjalikult, kasutades selleks allikmaterjali, mille oli kogunud A. Takkin.

Ajaloo teaduse arenemise seisukohalt ei toonud «Eesti NSV ajaloo» uus trükk tsarismi kriisi, Veebruarirevolutsiooni sündmuste, kaksikvõimu tekkimise ja Eesti kubermangu «autonoomia» käsitluse midagi uut. Ometi toimus kohe pärast NLKP XX kongressi märgatavaid muudatusi ka Esimese maailmasõja ja Veebruarirevolutsiooni käsitluses.

Ühenduses Esimese maailmasõja aegse revolutsioonilise liikumise käsitlusega ja Veebruarirevolutsiooni sündmustega Narvas said ajaloolased nüüd võimaluse peatuda J. Anveldi ja teiste EKP juhtivate seltsimeeste ajaloolisel osal.

Positiivselt kajastuvad NLKP XX kongressi tulemused ka J. Saadi 1956. aastal ilmunud uurimuses, kus esmakordselt on püütud anda Veebruarirevolutsiooni sündmustest Eestis võimalikult terviklik pilt ja on taastatud revolutsioonist juhtivalt osa võtnud J. Anveldi jt. hea nimi.³² J. Saadi kõnesolevas uurimuses käsitletakse esmakordselt põhjalikumalt ka Eesti bolševike 1917. aasta aprillikonverentsi.

Samal ajal elavnes allikmaterjalide publitseerimine. Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäevaks ilmus trükist dokumentide ja materjalide kogumik «Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis», kus kodanlik-demokraatlikule Veebruarirevolutsioonile Eestis on pühendatud omaette osa (lk. 23—109).³³

Ajalooliste teadmiste ring laienes ka Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist Eestis aktiivselt osavõtnute mälestuste kogu «Nõukogude võimu eest» avaldamisega 1957. aastal, kus Veebruarirevolutsiooni sündmusi valgustatakse J. Anveldi, H. Pöögelmanni, J. Burhvardi, I. Rabtšinski, J. Inthali ja mõnede teiste mälestustes ja artiklites.

Ühtlasi avarus ja mitmekesisus temaatika. Lähemalt hakati uurima ka eesti kodanluse poliitilist tegevust Veebruarirevolutsiooni päevil ja neile järgnenud kuudel.³⁴

Käsitledes Oktoobrirevolutsiooni ajalugu, on Veebruarirevolutsiooni ning kaksikvõimu ajajärku Tartu ja Tartumaal üksikasjalikumalt ajakirjanduse alusel valgustanud K. Siilivask.³⁵ Revolutsiooniliste traditsioonide kujunemist vana Vene armee ja sõjalaevastiku soldatite ning madruste seas Esimese maailmasõja ajal ning nende osavõttu Veebruarirevolutsioonist on küllaltki mitmekülgselt allikainesele tuginedes uurinud V. Külaots.³⁶ Sellele tõi tunduvat täiendust sõjaajaloo arhiivi jt. materjalide alusel koos-

³⁰ Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Toimetanud G. Naan. Tallinn, 1952. 484 lk. Ilmus samal ajal ka vene keeles (554 lk.).

³¹ Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Teine trükk. Toimetanud G. Naan. Tallinn, 1957. 652 lk. Vene keeles ilmus 1958. a. 750 leheküljelisena.

³² J. Saad, Eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul. Tallinn, 1956. 233 lk.

³³ Tallinn, 1957. 844 lk.

³⁴ H. Moosberg, Eesti kodanluse kontrrevolutsioonilisest tegevusest ja töörahva võitlustest selle vastu sotsialistliku revolutsiooni rahuliku arengu perioodil (märts—juuli algus 1917). Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis (artiklite kogumik). Tallinn, 1957, lk. 7—36.

³⁵ K. Siilivask, Võitlus Oktoobrirevolutsiooni teostamise ja nõukogude võimu kindlustamise eest Tartu linnas ja maakonnas (märts 1917—veebruar 1918). Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis (artiklite kogumik). Tallinn, 1957, lk. 37—87.

³⁶ V. Külaots, Revolutsioonilisest liikumisest Vene armee Eestis asuvas väe-osades aastail 1914—1917. Tallinn, 1957. 93 lk.

tatud ja teoreetiliselt tunduvalt üldistatum M. Petrovi uurimus,³⁷ milles ei käsitleta mitte ainult Balti laevastiku meremeeste osavõttu revolutsioonilisest liikumisest aastail 1905—1917, vaid ka nende osa tsarismi tugipunktide hävitamisel 1917. aasta märtsis, soldatite ja madruste nõukogude moodustamisel ja tegevuses, samuti armee ja laevastiku demokratiseerimise algust 1917. aastal.

Veebruarirevolutsiooni käsitlevate teoste rohkenemise kõrval on 50-ndate aastate teisel poolel täheldatav ka nende teoreetilise taseme tõus. Ka Veebruarirevolutsiooni käsitlevad uurimused hakkasid nüüd vabanema dogmatismist ja tsitatismist, mis olid omased 1940-ndatel ja 50-ndate aastate alguses ilmunuile. Ühtlasi süvenes Eesti ajalooallikate marksistlik-leninlik mõtestamine ja teoreetiline üldistamine.

See süvenemine, mis jätkus edaspidigi, kandis vilja juba käesoleva aastakümne algul. Ilmusid A. Takkini ja O. Karma uurimused,³⁸ mis Eesti NSV ja NSV Liidu arhiividele, ajakirjandusele ja teistele allikatele tuginedes panid aluse kindlatele faktidele rajanevale Oktoobrirevolutsiooni ja koos sellega ka Veebruarirevolutsiooni sotsiaal-majanduslike eelduste ja tööliikumise ajaloo uurimisele. Seejuures on O. Karma erilist tähelepanu pööranud finantskapitali ja riiklik-monopolistliku kapitalismi arenemise probleemidele ning rahvusliku kodanluse tekkimisele Eesti tööstuses.

Politökonoomilisest aspektist lähtudes on Eesti tööstust ja põllumajandust Esimese maailmasõja ajal käsitlenud A. Kõörna, kes esimesena pööras tähelepanu mõningatele kaubandusajaloo probleemidele.³⁹

Rikkalikule allikainele tuginevate uurimuste ilmumine lõi eeldused suuremate üldistavate teoste koostamiseks EKP ajaloo ja Eesti ajaloo alal. Niisugustena ilmusid «Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost» I osa ja kolmeköitelise «Eesti NSV ajaloo» II köide.⁴⁰ Uusi dokumente ja materjale, mis kajastavad Esimese maailmasõja aegset tööstuse ja põllumajanduse arenemist, töörahva olukorda ja streigiliikumist, samuti mälestuskatkendeid Veebruarirevolutsiooni päevilt, avaldati «Eesti NSV ajaloo lugemiku» II köites.⁴¹

Seoses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäevaga on revolutsiooni liikumiste teaduslik uurimine veelgi elavnenu. Tartu Riikliku Ülikooli dotsendil K. Siilivasel on valmimas monograafiline uurimus Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist, mille mõningad tulemused on teadlastele juba tuntud, kuna autor esines NSV Liidu Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi poolt 1967. aastal veebruari-märtsi vahetusel Leningradis korraldatud teaduslikul sessioonil ettekandega «Mõningatest Veebruarirevolutsioonile ja kaksikvõimu kujunemisele omapärasest joontest Eestis» ning avaldas samal aastal kaks artiklit.⁴² Esimeses neist on esmakordselt veneva faktilise materjali alusel analüüsitud

³⁷ M. Petrov, Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917. aastal. Tallinn, 1957. 218 lk. (Vt. ka: M. Petrov, Veebruarirevolutsioon Eestis. «Eesti Kommunist» 1957, nr. 2, lk. 8—16.)

³⁸ A. Takkin, Eesti Esimese maailmasõja aastail. Tallinn, 1961. 126 lk.; O. Karma, Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis. Tallinn, 1963. 508 lk.

³⁹ A. Kõörna, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni majanduslikud eeldused Eestis. Tallinn, 1961. 196 lk.

⁴⁰ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. I osa (XIX sajandi 90. aastad — 1920). Toimetanud A. Panksejev ja A. Liebman. Tallinn, 1961. 359 lk. (Ilmus samal ajal ka vene keeles); Eesti NSV ajalugu. II köide. XIX sajandi 50-ndaist aastast kuni 1917. aasta märtsini. Toimetuse kolleegium: J. Saat (peatoimetaja), A. Vasar (tegevtoimetaja), E. Jansen, H. Kruus, A. Päss. Tallinn, 1963. 712 lk. (Teose II köide ilmus vene keeles 1966. a.)

⁴¹ Eesti NSV ajaloo lugemik. II köide. Valitud dokumente ja materjale Eesti ajaloost XIX sajandi keskpaigast kuni 1917. aasta märtsini. Toimetanud E. Laul ja A. Traat. Tallinn, 1964. 720 lk.

⁴² K. K. Сийливааск, О некоторых отличительных чертах Февральской революции и образовании двоевластия в Эстонии. Научная сессия, посвященная 50-летию свержения самодержавия в России. Секция III. Классы и партии в Февральской революции. Тезисы докладов. М.-Л., 1967, lk. 76—77; K. Siilivask, Veebruarirevolutsioon Eestis. «Eesti Kommunist» 1967, nr. 2, lk. 31—38; K. Siilivask, Tsaarivõimu lõpupäevad Eestis. «Looming» 1967, nr. 2, lk. 258—275.

Veebruarirevolutsiooni sündmuste stiihilisuse ja organiseerituse astet Tallinnas, Tartus, Narvas jm. ning näidatud kaksikvõimu omapära Eestis. Teises artiklis antakse senisest kõige üksikasjalisem Veebruarirevolutsiooni sündmust käsitleva regionaalselt, kajastades neid sündmusi ka väiksemates keskustes, nagu Paldiskis, Haapsalus, Pärnus, Viljandis, Rakveres, Paides ja Võrus ning Saare-, Muhu- ja Hiiumaal.

Teaduslik uurimistöö ja trükist ilmunud üldkäsitlelused on oma mõju avaldanud ka õpikutele.⁴³ Teadusliku uurimistöö saavutustele on ajalooküsimuste käsitlemisel tuginenud ka ajakirjandus, raadio ja televisioon.

*

Kodanlik ajalooteadus käsitleb vaid Veebruarirevolutsiooni üksikuid külgi ja nähtusi ning kujutab seda revolutsiooni kui üht etappi teel «iseseisvusele», s. o. kodanlikule riiklusele ja kodanluse diktatuurile, kusjuures revolutsioonis olevat peaosat etendanud kodanlikud tegelased ja kodanlikud organisatsioonid. Seega pole kodanlik ajalooteadus suuteline olnud esile tooma Veebruarirevolutsiooni tõelist olemust ja ajaloolist tähtsust.

Oma 50-aastase arenemise vältel on nõukogude ajalooteadus jõudnud selgetele argumenteeritud ning marksistlik-leninlikule metodoloogiale ja allikate sügavale uurimisele rajanevatele järeldustele. Nõukogude ajalooteadus käsitleb Veebruarirevolutsiooni kui kodanlik-demokraatlikku rahvarevolutsiooni, mille liikumapanevaks jõuks ja hegemooniks oli bolševike partei poolt juhitud töölisklass.

Eesti nõukogude ajaloolased on viimase aastakümne jooksul uurinud Veebruarirevolutsiooni eeldusi ja tsarismi üle võidu saavutamise põhjusi, tema liikumapanevaid jõude, streigiliikumise dünaamikat ja kaksikvõimu tekkimist ning selle iseärasusi, mis on viinud edasi revolutsioonisündmuste käsitlemist ja avardanud tunduvalt revolutsiooni ajaloo allikate ning dokumentide publitseerimist.

Varasemate, küllaltki umbisikuliselt kirjutatud käsitlustega võrreldes on nüüd uued ülevaateteosed, eriuurimused ja artiklid vabad šabloonilisusest, skematismist ja dogmatismist, mis varem olid tingitud Stalini kultusest ning segasid tõsiselt nõukogude ajalooteaduse arenemist. Uued käsitlused, mis ikka enam paistavad silma oma põhjalikkuse ja veenvusega ning on rajatud tugevale teoreetilisele alusele ja laialdastele allikmaterjalidele, kajastavad üha avaramalt töörahva hulkade, VSDT(b)P Eesti organisatsioonide ja tema juhtide tegevust Veebruarirevolutsiooni päevil.

Kuid rahva ajaloo allikad on ammendamatud. Majandusajalooga võrreldes on võralt suurenenud võimalused eriti poliitilise ajaloo edasiseks uurimiseks ja teoreetiliseks üldistamiseks. Erilist aktuaalsust omab Veebruarirevolutsiooni ajaloo uurimine internatsionaalsete sidemete, rahvustevaheliste suhete ja rahvusliku vabastusvõitluse aspektist, et anda veelgi tõhusam vastulöök kaasaegsele reaktsioonilisele kodanlikule historiograafiale. Kaugeltki ei saa veel pidada lahendatuks klasside ja parteide ning mitmesuguste erinevate poliitiliste jõudude ja voolude käsitlemist. Võimalik peaks olema täpsustada nii streigiliikumise üldpilti kui ka dünaamikat.

Uut edu mitmete küsimuste selgitamisel võib ilmselt saavutada tsaarivalitsuse ja Ajutise Valitsuse keskasutuste arhiivifondide, samuti kohalike arhiivimaterjalide süsteemaatilisel läbitöötamisel. Tänuväärset tööd saavad teha ajaloolased ja kodu-uurijad Esimese maailmasõja aega ja Veebruarirevolutsiooni sündmusi kajastavate mälestuste kogumisel, kohalike elanike intervjuerimisel ja uute dokumentaalsete materjalide avastamiseks kohtadel.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Saabus toimetusse
26. V 1967

⁴³ Eesti NSV ajalugu. Keskkooli 9.—11. kl. Toim. K. Siilivask. Tallinn, 1961. 240 lk.

Э. ЛАУЛ

ИСТОРИОГРАФИЯ ФЕВРАЛЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ В ЭСТОНИИ

Резюме

Историография Февральской революции в Эстонии, созданная за 50 лет после ее свержения, не очень обширна. Составляющие ее работы разбросаны и до сих пор не было сделано попытки дать общего обзора их. До настоящего времени не определено также место этой историографии в развитии и системе эстонской исторической науки.

Точки зрения на Февральскую революцию и оценки ее, а также ее исторических последствий начали формироваться непосредственно во время революционных событий и сразу же после них и публиковались в буржуазной и большевистской прессе того времени.

Буржуазная историография отрицала участие народных масс в Февральской революции. В центре ее внимания были мероприятия, организованные лидерами буржуазии в борьбе за так наз. самоуправление, федерацию и «независимость». При этом одной из важнейших предпосылок создания эстонского буржуазного государства и завоевания независимости считали свержение царизма как результат Февральской революции (А. Тамман, Э. Лааман и др.).

Стремясь исторически объяснить буржуазную «независимость», буржуазная историография сконструировала своеобразную схему. В соответствии с ней буржуазные историки рассматривали древнейшую историю эстонского народа до агрессии немецких и скандинавских феодалов в начале XIII века как некий период древней независимости. Национальное движение второй половины XIX века, так наз. национальное пробуждение, создало якобы почву для борьбы за возрождение этой независимости. Революцию 1905—1907 гг. также толковали как шаг на пути к буржуазной республике. По этой схеме, эстонское буржуазное государство якобы закономерно возникло в результате восстановления независимости, потерянной 700 лет назад. Буржуазные историки Февральской революции грубо клеветали на партию большевиков и народные массы.

За 50 лет своего существования эстонская буржуазная историография, в том числе и эмигрантская, не смогла дать целостного и объективного представления об истории Февральской революции, имевшей переломное значение в истории эстонского народа. Буржуазная историография, опирающаяся на идеалистическую философию, касалась лишь отдельных сторон и явлений Февральской революции. Она оказалась неспособной выявить истинную сущность и значение революции.

Первые значительные работы о Февральской революции в эстонской советской историографии появились в конце 1920-х годов из-под пера И. Рабчинского, Х. Пегельмана, А. Иеа и др. при общей организации Исторической комиссии Центрального Комитета КПЭ, находившегося в Советском Союзе.

Благодаря работам первых авторов, трудившихся в Советском Союзе, уже к концу 1920-х годов сформировалась общая картина о событиях Февральской революции в Таллине, Нарве, Тарту и других важнейших революционных центрах Эстонии. Однако на эти первые работы, написанные с позиций учения марксизма-ленинизма, наложил свой отпечаток широко распространенный в то время иллюстративно-схематический метод. Обнадеживающей деятельности был положен конец во второй половине 1930-ых годов необоснованными репрессиями, связанными с культом личности Сталина.

Новый этап в развитии эстонской советской историографии начался после Великой Отечественной войны, когда были основаны Институт истории Академии наук Эстонской ССР и филиал Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС — Институт истории партии при ЦК КПЭ. Благоприятные предпосылки для решения многих проблем, в том числе и Февральской революции, создались после XX съезда КПСС. Это нашло свое отражение в специальном исследовании Й. Саата об Октябрьской революции, в публикациях документальных материалов и сборниках статей (К. Сийливаск), а также в отдельных исследованиях по близким темам (В. Кюлаотс, М. Петров).

Наряду с увеличением количества работ о Февральской революции во второй половине 1950-х годов отмечается и повышение их теоретического уровня. Работы о Февральской революции тоже начинают избавляться от догматизма и начетничества, свойственных опубликованным в 1940-х и начале 1950-х годов. В то же время углубляется марксистско-ленинское осмысление источников по истории Эстонии и их теоретическое обобщение.

Это углубление успешно продолжалось в работах А. Таккина, О. Карма и А. Кёёрна в начале настоящего десятилетия. Выход в свет упомянутых работ, написанных на богатом документальном материале, создал почву для составления крупных обобщающих трудов в области истории Коммунистической партии Эстонии и Эстонской ССР.

В этом плане опубликованы первая часть «Очерков истории Коммунистической партии Эстонии» (1961 г.) и второй том трехтомной «Истории Эстонской ССР» (1963 г.). Новые документы и материалы, которые освещают развитие промышленности и сельского хозяйства в период первой мировой войны, положение трудящихся и забастовочное движение, а также воспоминания о днях Февральской революции помещены во втором томе «Хрестоматии по истории Эстонской ССР» (1964 г.).

В связи с приближением 50-й годовщины Великой Октябрьской революции научное исследование революционного движения еще более оживилось. Уже достигнуты первые успехи в этой работе (К. Сийливак и др.).

За 50 лет советская историческая наука пришла к всесторонне обоснованным выводам, базирующимся на марксистско-ленинской методологии и глубоком изучении источников. Советская историческая наука рассматривает Февральскую революцию как буржуазно-демократическую народную революцию, гегемоном и движущей силой которой был рабочий класс, руководимый партией большевиков.

Эстонские советские историки на протяжении последнего десятилетия изучали предпосылки и движущие силы Февральской революции, причины победы над царизмом, динамику забастовочной борьбы, происхождение двоевластия и его своеобразие, они продолжали изложение революционных событий и значительно расширили публикацию документов по истории революции.

По сравнению с более ранними работами, написанными довольно поверхностно, новые обобщающие труды, специальные исследования и статьи свободны от шаблона, схематизма и догматизма. Новые работы, которые обращают на себя внимание своей основательностью и убежденностью и опираются на прочную теоретическую основу и богатый документальный материал, значительно шире освещают деятельность народных масс, эстонских организаций РСДРП(б) и их вождей в дни Февральской революции.

Необходимо отметить, что дальнейшее подробное исследование архивов царского и Временного правительства, а также систематическая разработка местных материалов и сбор воспоминаний о событиях первой мировой войны и Февральской революции будут способствовать успешному изучению истории Февральской революции.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
26/V 1967

E. LAUL

ÜBER DIE HISTORIOGRAPHIE DER FEBRUARREVOLUTION IN ESTLAND

Zusammenfassung

Die Historiographie der Februarrevolution in Estland ist während der 50 Jahre nach diesem Ereignis nicht allzu umfangreich gewesen. Sie ist über verschiedene Veröffentlichungen verstreut und bisher nicht übersichtlich bearbeitet. Auch ist man bisher nicht bemüht gewesen, ihre Stelle in der Entwicklung und im System der estnischen Geschichtswissenschaft zu bestimmen.

Die Beurteilung der Februarrevolution und ihrer geschichtlichen Resultate begann bereits während der revolutionären Ereignisse und unmittelbar nach denselben; die betreffenden Standpunkte wurden auf den Spalten der damaligen bürgerlichen und bolschewistischen Presse veröffentlicht.

Die bürgerliche Historiographie verneinte die Rolle der Volksmassen in der Februarrevolution. Im Mittelpunkt ihrer Aufmerksamkeit stand die Tätigkeit der Bourgeoisleader im Kampf um die sog. Selbstverwaltung, die Föderation und die «Selbständigkeit». Dabei galt der Sturz des Zarismus infolge der Februarrevolution bei der Errichtung des estnischen Bourgeoisstaates und bei der Erlangung der «Selbständigkeit» als einer der bedeutendsten Wegweiser (A. Tamman, E. Laaman u. a.).

Indem die bürgerliche Historiographie für «Selbständigkeit» geschichtliche Berechtigungen suchte, konstruierte sie ein eigenartiges Schema. Diesem gemäß behandelten die bürgerlichen Verfasser die älteste Geschichte des estnischen Volkes bis zu der im 13. Jh.

erfolgten feudalen Agression seitens der Deutschen und Skandinavien als die erste Selbstständigkeitsperiode. Die nationale Bewegung der zweiten Hälfte des 19. Jhs. — das sog. nationale Erwachen — soll ihrer Ansicht nach die Vorbedingungen für die Wiedergeburt der Selbständigkeit geschaffen haben. Auch die Revolution von 1905—1907 soll dem Zweck gedient haben, der Bourgeoisrepublik den Weg zu ebnen. Also entstand der estnische bürgerliche Staat in ihrer Darstellung infolge eines gesetzmäßigen Prozesses als Wiedergeburt einer vor 700 Jahren eingebüßten Selbständigkeit. Die bürgerliche Auffassung der Februarrevolution enthielt grobe Verleumdungen gegen die bolschewistische Partei und die revolutionären Massen der Arbeiterschaft.

Im Verlauf ihrer fünfzigjährigen Existenz hat die estnische bürgerliche Historiographie (die der Emigration mitgerechnet) es nicht vermocht, von dieser umwälzenden Wendung in der Geschichte des estnischen Volkes eine konsequente und objektive Darstellung zu geben. Die bürgerliche, auf der idealistischen Philosophie beruhende Geschichtswissenschaft hat bloß einige Seiten und Erscheinungen der Februarrevolution behandelt. Sie war nicht fähig, das wirkliche Wesen und die geschichtliche Bedeutung der Februarrevolution zu beurteilen.

In der estnischen sowjetischen Historiographie erschienen die ersten aufschlußreichen Arbeiten über die Februarrevolution am Ende der zwanziger Jahre, organisiert in der Sowjetunion von der Kommission für Geschichte beim Zentralkomitee der KPE. Von den Verfassern seien I. Rabschinski, H. Pöogelmann und A. Jea genannt.

Dank den Werken dieser in der Sowjetunion schaffenden Verfasser hatte man bereits am Ende der zwanziger Jahre ein relativ übersichtliches Bild von den Ereignissen während der Februarrevolution in Tallinn, Narva, Tartu und anderen wichtigeren Zentren Estlands. Diese ersten, von den Standpunkten der marxistisch-leninistischen Lehre ausgehenden Schriften über die Februarrevolution in Estland trugen aber den Stempel der damals sehr verbreiteten illustrativ-schematischen Methode. In der zweiten Hälfte der dreißiger Jahre machten die aus dem Personenkultus herausgewachsenen unbegründeten Repressionen dieser aussichtsreichen Forschungstätigkeit ein Ende.

Eine neue erfolgreiche Etappe begann in der estnischen sowjetischen Geschichtswissenschaft nach dem Großen Vaterländischen Krieg, als das Institut für Geschichtsforschung der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR und das Institut für Parteigeschichte beim Zentralkomitee der KPE (eine Filiale des Instituts für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der KPdSU) gegründet wurden. Gute Voraussetzungen für die objektive Erforschung verschiedener Probleme, darunter auch derjenigen der Februarrevolution, entstanden nach dem 20. Parteitag der KPdSU. Das offenbarte sich auch in J. Saat's Sonderforschung über die Oktoberrevolution, in der Veröffentlichung von Quellenmaterialien, in einigen Sammelwerken (K. Siilivask) und anderen dem Thema der Februarrevolution nahestehenden Schriften (V. Külaots, M. Petrov).

Neben der größeren Menge der Werke über die Februarrevolution kann in der zweiten Hälfte der fünfziger Jahre auch eine Hebung ihres theoretischen Niveaus vermerkt werden. Auch diese Werke befreiten sich nach und nach vom Dogmatismus und Zitatismus, — den Eigenschaften, welche für die in den vierziger Jahren und am Anfang der fünfziger Jahre erschienenen Schriften bezeichnend waren. Gleichzeitig vertiefte sich die marxistisch-leninistische Auslegung und die theoretische Verallgemeinerung der Quellen der estnischen Geschichte.

Diese Vertiefung dauerte an und brachte gute Früchte. So erschienen am Anfang dieses Jahrzehnts vortreffliche Schriften von A. Takkin, O. Karma und A. Kõorna. Das Erscheinen dieser, reichhaltige Quellen verwertender Schriften schuf die Voraussetzungen für das Zustandekommen größerer verallgemeinernder Werke auf dem Gebiete der Geschichte der KPE und der estnischen Geschichte. An solchen Werken erschienen in letzterer Zeit der I. Teil einer «Übersicht der Geschichte der Kommunistischen Partei Estlands» und der II. Band einer dreibändigen «Geschichte der Estnischen SSR». Neue Dokumente und Materialien über die Entwicklung der Industrie und Landwirtschaft während des ersten Weltkrieges, über die Lage der Arbeiter und die Streikbewegung in derselben Periode sowie Fragmente von Erinnerungen aus den Tagen der Februarrevolution, wurden im II. Band des «Lesebuchs aus der Geschichte der Estnischen SSR» veröffentlicht.

In Verbindung mit dem fünfzigsten Jahrestag der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution hat die wissenschaftliche Erforschung der Revolutionsereignisse eine neue Belebung erfahren (K. Siilivask u. a.).

Im Laufe ihrer fünfzigjährigen Entwicklung hat die sowjetische Geschichtswissenschaft Schlüsse gezogen, die gut argumentiert sind und auf marxistisch-leninistischer Methodologie sowie einer tiefen Ergründung der Quellen beruhen. Die sowjetische Geschichtswissenschaft faßt die Februarrevolution als eine bürgerlich-demokratische Volksrevolution auf, deren Hegemon und bewegende Kraft die von der bolschewistischen Partei geleitete Arbeiterklasse war.

Die estnischen sowjetischen Historiker haben im Laufe des letzten Jahrzehnts die

Bedingungen der Februarrevolution untersucht, desgleichen die Gründe, warum der Zarismus gestürzt werden konnte, die Triebkräfte der Revolution, die Dynamik der Streikbewegung, die Entstehung der Doppelherrschaft und deren Besonderheiten; sie haben die Erforschung der Revolutionsereignisse gefördert und die Publikation der diesbezüglichen authentischen Quellen und Dokumente bedeutend erweitert.

Im Vergleich zu früheren, ziemlich schablonenmäßig verfaßten Behandlungen sind die neuen Übersichten, Einzeluntersuchungen und Artikel frei von Abgedroschenheit, Schematismus und Dogmatismus; sie fallen immer mehr durch ihre Gründlichkeit und Überzeugungskraft auf, sie beruhen auf einer soliden theoretischen Grundlage und einer ausgedehnten Quellenforschung, sie widerspiegeln immer wahrheitsgetreuer die Tätigkeit der großen Masse der Arbeiterschaft, der estnischen Organisationen der RSDAP(B) und ihrer leitenden Persönlichkeiten in den Tagen der Februarrevolution.

Zweifellos wird die weitere gründliche Durchforschung der Archive des Zarismus und der Provisorischen Regierung, die systematische Bearbeitung örtlicher Materialien und das Sammeln von Erinnerungen über den ersten Weltkrieg, sowie über die Ereignisse der Februarrevolution noch bedeutend dazu beitragen, die Forschungsarbeit vorwärtszubringen.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 26. Mai 1971